

INNEHÅLL

Förord 5

Till staden hör vardagsbestyren

- En öppen plats i staden 9
- Storartad arkitektur i det lilla formatet 11
- Här rivs för att få luft och ljus 13
- Bygga stad eller bara stadsmässigt? 15
- Det allmänna bästa 17
- Exitfolket 19
- Lyckliga gatan – finns den? 23
- Komprometterande utemiljöer för barn 25
- Angripa bullerkällan eller tåla lite mer? 27

Om undran inför förändringar i den närmaste omgivningen

- Egenintresset 31
- Den frånvarande medborgaren 33
- Medborgarförståelse i städer som växer 35
- När allmänintresset blev ett särintresse 37
- Kampen om planeringen 39
- Blåsningen i Almedalen 41
- Vilket värdeskapande och för vem? 45

Den vilda jakten på byggbar mark

- Att argumentera för kvalitet 49
- Stadsarkitekt utan rätt att bestämma 51
- Markanvisningsfusket 53
- Ju högre kvalitet, desto lägre markpris 55
- Vi har inte råd att bygga billigt 57
- Om hus vore bilar 59
- 700 000 planetskötare 61
- Arkitekturpolitiskt felskär 63

En oberoende byggforskning i allmänhetens tjänst

Nästa byggskandal 69

Forskningens frihet 71

Bostadsbristens glömda orsak 73

Byggmästaren som vågade bygga 76

Arkitekturforskning i tre perspektiv 77

Praktiknära forskning – vad är det? 79

Forskningsnära praktik 83

Regler är en arbetsbesparande uppfinning 87

Arkitektarbetet är aldrig knutet till en ensam hjälte

Arkitektens sociala ansvarstagande 91

Arkitektonisk intervention 95

Dom kallar oss konsulter 99

Att bestämma sig utan grund 101

Måste arkitekten vara en bråkstake? 103

Mästarnas mästare 107

Triangelndramat mellan människa, rum och föremål

Baracker åt barnen 113

När andra säger hem känner jag ingenting 115

Gärna bostäder, men också hus för kultur 117

Förord

2010-talet var ett årtionde då stadsplaneringen i Sverige förändrades i grunden. Enkla recept som att bygga tätt och högt överallt vann gehör. Den erfarenhetsbaserade kunskapen städades bort under paroller som effektivisering, avreglering och marknadsanpassning.

Balansen mellan allmänna och enskilda intressen kom inte bara att rubbas, tyngdpunkten förflyttades till förfång för det allmänna. Öppna platser, torg, parker och skolgårdar, ja allt som inte redan var bebyggt blev nu öppet mål för exploatering.

När marken inte räckte till flyttades förskolebarnens gårdar upp på hustaken. När bullernivåerna blev för höga ändrade riksdagen gränsvärdena istället för att begränsa trafiken och sänka ljudnivåerna. Byggproduktionens stora klimatpåverkan negligerades och husbyggsatser i betong forslades runt i landet. Allmännyttan kommersialiserades, hyresrätter omvandlades till bostadsrätter och plånboken fick bestämma vilka människor som kunde bo var. Boendesegregation och orättvis fördelning av stadens resurser blev vår tids största problem i stadsbyggandet.

I den villervalla som uppstod lämnades de stora frågorna om livet i staden åt sitt öde medan bostadsbyggandet nådde rekordnivåer. Teknisk rationalitet visade sig inte räcka till för att fatta beslut om framtiden. Man sökte efter en exakthet som inte fanns.

Tid bygger stad, lager läggs till lager. Det krävs eftertanke och omdöme för att lägga grunden till ett fungerande vardagsliv för alla och finna en robust stadsstruktur i vilken olika aktörer kan agera på helt oförutsägbara sätt under lång tid framöver. Att stadsbyggandets beslutsprocesser tar tid beror på äkta intressekonflikter och olika åsikter om vem som ska ha makten att besluta om förändringar i den gemensamma miljön.

Under den här tioårsperioden skrev jag korta texter allteftersom i min blogg Kort sagt. Det är reflexioner om stort och smått. En del av texterna publicerades också på Sveriges Arkitekters webb, Archileaks och i Fastighetsnytt.

Utgångspunkten är en övertygelse om rummets betydelse för människan och glädjen över att dela en vacker och väl fungerande omgivning med andra människor. Här har jag samlat ett litet urval av texterna och ordnat dem någorlunda tematiskt. Kommer pendeln åter att svänga till det allmänna bästa?

Stockholm i oktober 2019

Örjan Wikfors

TILL STADEN HÖR VARDAGS- BESTYREN

En öppen plats i staden

Min första minnesbild av Norra Bantorget är från ett biobesök i Vinterpalatset i slutet av 1950-talet. Windjammer hette filmen som handlade om de största segelfartyg som någonsin byggdes. Den visades med tre projektorer i Cinerama-teknik på en åtta meter hög och tjugo meter bred rundhorisont. Annars var det nog alla spåren, tågen och den runda busstationen »Rotundan» ritad av stadsträdgårdsmästaren Holger Blom som väckte nyfikenhet. Men denna moderna, öppna plats i stadslandskapet förföll under årens lopp.

När jag nu kliver in i den nya parken på Norra Bantorget lugnar jag ned farten och stannar till. Det som slår en är hur behagligt tyst det är här inne bland de mäktiga blodlönnarna. Trafiken syns runt omkring, men bruset är på något märkligt sätt dämpat till samtalsnivå. I ett diagonalt stråk från Vasagatan skymtar Bonnierskrapan som ett landmärke i gult tegel bortåt Torsgatan. Vid vattenkonsten samlas precis alla barn i hela parken. På gräsmattorna sitter hantverkare med lunchburgare och vattenflaskor. Klasar av skolungdomar med backpacks drar förbi. Hotellgäster med tungt bagage släpar sig mot Hotell Clarion. Thomas Bodström i full advokatmundering och med dokumentväska på hjul skyndar fram. En enbent man söker sig sakta upp mot det mäktiga Hjalmar Branting-monumentet i brons utformat av Carl Eldh. Här kan han läsa Pär Lagerkvists hyllningstext: »Framtiden göms i hans verk»

Jag slår mig ner på en soffa i granit med sits i svartnad ek. Den solvärmda stenryggen gör gott. Svärtan i trädstammarna står mot silverreflexerna i hotellets svarta glasfasad. Många skakade på huvudet när arkitekten Gert Wingårdh bröt den stockholmska gul-brun-vita färgskalan, men ack vad stilig den är denna höga vägg i stadsrummet. Du ser himmelen! Öppenheten på platsen är slående.

Ja, här ser du ända upp till taken på de omkringliggande husen.

Markbehandlingen är synnerligen detaljerad med låga gröna vallar ytterst mot omkringliggande gator, plana gräsytor, planteringar som genom små nivåskillnader skapar liv i ytan, stensatta gångstråk, i marken infälld belysning av trädkronorna och vackra armaturer, även låga för belysning av dina fotsteg.

Jag flyttar mig en bit inåt parken. Denna gång till en soffa placerad mot en kraftig stenmur. Det är som att sitta i skydd av ett skogsbryn med god överblick över allt som händer och sker där utanför. Här på den mest skyddade platsen ligger en båtformad sandlåda och det är klart att det är just här den ska ligga.

Tankarna rör sig till det ständiga surret om att allt blir bättre om staden byggs inåt, blir tätare och högre. Jakten efter den försvunna skatten är här den giriga jakten efter den obebbyggda tomtmarken, det må vara skolgårdar eller parker. Där tidigare generationers stadsplanerare förutsåg behovet av öppna platser, gröna ytor och utrymme för ännu okända ändamål klipper dagens allianser till som om de visste vad som är rätt och riktigt för all framtid. Besök Norra Bantorget och det står klart vad som verkligen är en tidlös tillgång i en vacker stad.

Tillbaka på kontoret googlar jag och finner att det är landskapsarkitekten Bengt Isling på Nyréns arkitektkontor som har formgivit parken och att Sveriges Arkitekter år 2009 delade ut Sienna-priset till den för bästa utemiljö. Den kloka byggherren var Stockholms stad genom arkitekt Britt-Marie Salmén. Fortsätt så!

Storartad arkitektur i det lilla formatet

Det är en sådan där gnistrande vintermorgon utan snö när jag går utmed Strömkajen i isande kall vind och starkt motljus över öppet vatten. Här allra längst in i Stockholms skärgård ligger Waxholmsbåtarna på rad med sina öppna bogvisir. Mitt i Stockholms centrum påminner de om båttrafikens betydelse för stadens periferi, ett tillgängligt skärgårdslandskap och en levande glesbygd.

Finner min väg till ett av de tre små hus som nyligen byggts på kajen. I Waxholmsbolagets värmestuga doftar det maritimt av oljad ek. Utblicken genom det stora glaspartiet mot slottet lockar fram kameran som om jag, Vaxholmsbon, vore värsta turist. Kvaliteten i varje detalj i detta vackra rum är påfallande hög från det trygga dörrhandtaget till de läckra bagageboxarna.

De tre små husen serverar skärgårdsborna och turisterna med information och biljettförsäljning, väntrum, café, kiosk och en miljöstation. Med sina sammanlagt blott 322 kvadratmeter rymmer de en mängd funktioner på liten yta genom en ytterst välstuderad arkitektur.

Husens grundform »tratten» används i olika kombinationer med öppna glaspartier och slutna mörka väggytor som bär iPad-liknande interaktiva informationstavlor. Mitt emot gungar Waxholmsbåtarna. Deras styrhytter med sina starkt vinklade vindrutor återspeglar terminalbyggnadernas karaktäristiska trattformer. Hus och båtar småpratar med varandra.

Här vid Grand Hotell, Nationalmuseum och slottet visar Marge arkitekter hur en egenartad samtida arkitektur kan berika det offentliga rummet. Vart och ett av de tre små husen tillför staden kvaliteter och är publika. Till och med miljöstationen ger ett tillskott

genom sitt trappformade tak, där du kan slå dig ner och se ut över stadssilhuetten med siktlinjen obruten.

Det är flanörens och fotografens dröm med fri sikt över folkmassan och biltaken bort mot slottet, Söders höjder och Nationalmuseum ut mot Skeppsholmen. Vilket skådespel på sommaren med förväntansfulla turister, kameror, glass och skratt. Husen lockar dig att kliva fram, kliva in och kliva upp.

Genom uppdelningen i tre små hus hålls sikten också fri från hotellets verandor och kvarterets gator som mynnar ut vid kajen. Husen är små men markanta, och samtidigt tydligt underordnade monumentalbyggnaderna runt omkring.

Det är verkligen storartad arkitektur i det lilla formatet. Och den visar att svensk arkitektur är så mycket bättre än sitt rykte. Byggherren Stockholms Hamnar och Marge arkitekter nominerades välförtjänt till Kasper Salin-priset. Det lilla formatet rymmer en så stor komplexitet att de också borde ha kunnat vinna detta förnämsta arkitekturpris, enligt min uppfattning.

De många små och ofta tillfälliga byggnaderna och paviljongerna betyder så mycket för vår upplevelse av staden. I det lilla formatet kan arkitektoniska idéer renodlas och komma till tydliga uttryck.

Om jag fick önska något denna vintermorgon är det att kiosken och caféet höll öppet även under vinterhalvåret. Husen ska leva och lysa året om och en kopp varm choklad skulle passa bra nu.

Här rivs för att få luft och ljus

Millenienatten var klar och kall och Blasieholmen bästa tänkbara plats att invänta tolvslaget. Himlavalvet reste sig högt över oss där vi stod på kajkanten i skärgårdens innersta vik omslutna av precis hela Stockholm och med Nationalmuseum tryggt bakom ryggen. Jag hann tänka att detta är rätt plats för fest. Sen brakade det loss.

Till det allra mest överraskande med David Chipperfields vinnande förslag till Nobel Center på Blasieholmen hör hans tolkning av Nobelprisens betydelse. Han ger dem höjd, glans och transparens. Hans hus skjuter upp en våning över grannhusen och låter himlavalvet bli festens tak. Det nedsänkta auditoriet har de perfekta måtten för närkontakt mellan pristagare och publik och därute skimrar Stockholm i vinternatten.

Med litet fotavtryck infogar han den nya byggnaden i kvarterens mönster och öppnar markvåningen för publika aktiviteter. Så skapas en helt ny plats där många av oss tidigare sneddat fram mellan parkerade bilar på väg från Östermalmstorgs tunnelbanestation till olika aktiviteter på Skeppsholmen. Ja, här har jag kryssat i fyrtio år nu och så öppnas plötsligt mina ögon för en blivande offentlig plats med de yppersta av rumsliga kvaliteter.

Fasaderna tävlar i avskalad skönhet med Tessins Stockholms slott. Där liksom här är det kvaliteteten i detaljerna i det byggda verket som ger verkshöjden. Byggherre, arkitekt och byggmästare står inför ett mästarprov som till inte ringa del handlar om genomförandeförmåga. Och det är precis vad de också gör i grannhuset.

På Nationalmuseum vimlar det av folk under visningshelgen. All konst är utburen och rivningen av täckskivorna för fönstren har redan börjat. Täckskivorna har i årtal skyddat konsten från dagsljusets påverkan. Men också hindrat besökaren från att

uppleva husets arkitektur och dess kontakt med staden och vattnet.

Den pågående renoveringen lovar en arkitektursensation, inser alla vi som deltar i sista visningen innan ombyggnadsarbetena startar på allvar. Vi kväljs av den instängda luften och ser genom smutsiga fönsterglas vilka vyer som väntar när de båda ljusgårdarna öppnas och hela huset blir genomsiktligt. Dagsljuset lyser också upp det fantastiska taken och vi går där med risk att få nackarna sträckta och gläds åt vad vi just har fått syn på.

Här rivs för att få luft och ljus. Den nya tekniken smygs sedan in i den gamla konstruktionen och konsten kan visas i dagsljus. Hus och verksamhet ska inte längre konkurrera utan stöda varandra.

Måleri, skulptur och arkitektur behandlar alla rummet. Men arkitekturen enbart har rummet som huvudsak, rumskonst. Och till rummet finns alltid användare, det ska fungera. Som arkitekturhistorikern Elias Cornell så finurligt uttryckte det: arkitektur är konstnärlig organisering av praktisk verklighet. Det gäller att få det att funka och samtidigt ge en härlig känsla, eller hur?

Precis som för Nobel Center känner jag fullt förtroende för arkitekterna Wingårdh och Wikerstål och alla som nu gör jobbet i Nationalmuseum. Här finns i båda fallen det där omisskännliga engagemanget och djupa kunnandet som vill till för att skapa och ta vara på märkesbyggnader. Det här kommer att bli riktigt, riktigt bra.